

дирижаблі та ін.); 10) кораблі – плаваючі засоби ВМС України: надводні судна та підводні човни. За призначенням розрізняють бойові кораблі – крейсери, есмінці, міноносці, торпедні катери та ін. плавзасоби (буксири, паливозаправники), які забезпечують функціонування та підтримання бойової готовності флоту.

З об'єктивної сторони ці злочини вчиняються шляхом дій, які порушують відповід. порядок поведження, використання, експлуатації тощо зазначених вище предметів, наслідків у вигляді тілесних ушкоджень, небезпеки для довкілля, загибелі людей, корабля, катастрофи, ін. тяжких наслідків та причинного зв'язку між діянням та наслідками. За своєю конструкцією склади цих злочинів матеріальні. Злочини вважаються закінченими з моменту настання наслідків.

Суб'єктивна сторона вказаної групи злочинів характеризується або необереж., або змішаною формою вини (умисел до порушення правил та необережність щодо наслідків).

Суб'єктом цієї групи злочинів є військовослужбовці, які в силу своєї діяльності користуються зброєю, речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, а також військовослужбовці, які внаслідок свого служб. становища мають доступ до цих предметів (ст. 414 КК); військовослужбовці, які відповідають за експлуатацію військ. машини або безпосередньо керують нею (ст. 415 КК); військовослужбовці, на яких спеціально покладені обов'язки із забезпечення правил польотів чи підготовки до них (ст. 416 КК); командир корабля, катера,

шлюпки, помічник командира, вахтовий офіцер, який перебуває при виконанні обов'язків управління кораблем або маневрування (ст. 417 КК).

Лит.: Хавронюк М. І. Військові злочини. К., 1995; Навроцький В. О. Військові злочини. Особлива частина міжнародного кримінального права. Л., 1997; Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / за ред. М. І. Панова. Х., 2011.

С. О. Харитонов.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ БОЙОВОГО ЧЕРГУВАННЯ, ПРИКОРДОННОЇ ТА ІНШИХ СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ – група військ. злочинів проти порядку несення різного роду служб, а також порядку патрулювання, які характеризуються низкою спільних ознак (ст. 418–421 КК): безпосереднім об'єктом є порядок несення тієї чи ін. служби або патрулювання; суб'єктом – військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження ним навч. (чи перевірних) або спец. зборів; об'єктивна сторона характеризується такими діями чи бездіяльністю винного, які, з одного боку, за цих конкр. умов є порушенням нормативно закріплених правил несення служби або патрулювання, а з ін. – спричинили тяжкі наслідки; суб'єктивна сторона, на відміну від більшості військ. злочинів, може характеризуватися виною у формі як умислу, так і необережності.

Оскільки всі ці злочини є проявами порушення різного роду правил несення тієї чи ін. служби або патрулювання, то для правильного застосування відповід. положень КК слід чітко знати зміст

цих правил на момент вчинення діяння. Напр., осн. правила вартової служби та патрулювання наразі встановлені Статутом гарнізонної та вартової служб ЗС України. У розвиток його положень у гарнізонах та у військ. частинах (на кораблях) видаються спец. док-ти, які також можуть закріплювати певні правила в цій сфері (розклад гарнізонних варт, схема розміщення постів у кожній варті, відомість наряду варт, таблиць постам, схема розміщення постів, інструкція нач. варті, план посилення охорони об'єктів варті, схема патрулювання, інструкція патрулям тощо); правила несення бойового чергування (бойової служби), а також правила внутр. служби визначено положеннями розд. 7 і 9 Статуту внутр. служби ЗС України.

Потенційна форма порушення статутних правил вартової (вахтової) служби залежить від того, яку посаду обіймає конкр. військовослужбовець і які на нього покладено обов'язки. Порушення статутних правил вартової (вахтової) служби з боку нач. варті може знаходити свій прояв у ненаправленні у визначений час зміни на пости, неперевірці стану тех. засобів охорони, неприбутті на пост особисто під час виклику чатовим тощо; нач. варті на гауптвахті – у невжитті заходів для попередження втечі заарештованих і припинення безладдя у разі виникнення заворушень серед них тощо; помічника нач. варті – у неперевірці несення служби чатовими тощо. Крім того, з боку будь-якого військовослужбовця зі складу варті (вахти) порушення правил вартової служби може полягати в порушенні встановленого порядку застосування фіз. сили, вогнеп. чи холодної зброї. Питан-

ня про відповідальність чатового за такі порушення треба вирішувати з урахуванням положень КК про необхідну оборону, уявну оборону й затримання особи, що вчинила злочин.

Порушення статутних правил патрулювання з боку нач. патруля може полягати у неналеж. керуванні несенням служби патрульними, неналежному стеженні за поведінкою військовослужбовців, незатримуванні військовослужбовців, які порушують військ. дисципліну чи громад. порядок, тощо; з боку патрульного – у невиконанні обов'язків стежити за поведінкою військовослужбовців і доповідати про помічені порушення ними військ. дисципліни та громад. порядку нач. патруля, нікуди не відходити без його дозволу, нічого не брати від затриманих і не передавати їм без дозволу нач. патруля. Порушення зазначених правил відбуватиметься також у випадках порушення встановленого порядку застосування сили до правопорушника.

Порушеннями правил несення прикорд. служби можуть бути визнані: вчинення дій, що прямо забороняються військовослужбовцю, який перебуває у прикорд. наряді (відхилення від маршруту чи залишення місця несення служби, якщо це не пов'язано з надзв. обставинами, вживання алкогол. напоїв, сон на посту, розкладання багаття чи демаскування себе ін. способом, безпідставне застосування зброї, самот. відключення сигналізаційних комплексів чи окр. їхніх ділянок тощо); невиконання або неналеж. виконання дій, що забезпечують охорону держ. кордону (неуважний огляд місцевості, невжиття заходів до затримання порушників

держ. кордону чи залишення без належ. охорони затриманих осіб, недотримання правил застосування зброї тощо).

Порушення правил несення бойового чергування можуть полягати в невиконанні командиром військ. частини, його заст. чи ін. особами за їхнім дорученням обов'язку щодо проведення перевірки несення бойового чергування; у відданні командиром чергових сил і засобів особовому складу наказів, що відволікають його від виконання обов'язків несення бойового чергування; у передачі військовослужбовцями особового складу чергової зміни під час несення бойового чергування будь-кому, хоча б тимчасово, виконання своїх обов'язків без дозволу командира чергових сил і засобів; у відволіканні їх на справи, не пов'язані з виконанням зазначених обов'язків, у самовільному залишенні бойового поста чи ін. місця несення бойового чергування тощо.

Порушення статутних правил внутр. служби з боку чергового частини (помічника чергового частини) може виразитися у нездійсненні контролю за своєчасністю здавання зброї та боєприпасів, нез'ясуванні причини спрацьовування охоронної сигналізації кімнат для зберігання зброї у підрозділах, неперевірці несення служби добовим нарядом і додержання внутр. порядку в підрозділах тощо; з боку чергового КПП (його помічника) – у даванні дозволу на вивезення (вивезення) будь-якого майна з території військ. частини без дозволу чергового частини, на вихід за межі розташування військ. частини військовослужбовцям строкової служби без докта на право виходу; з боку чергового роти (батальйону, підрозділу забезпе-

чення) – у неповідомленні командиру роти про всі надзв. події в роті, у видачі зброї без наказу командира чи старшини роти, у передачі будь-кому ключів від кімнати зберігання зброї; з боку днювального роти (батальйону, підрозділу забезпечення) – у пропуску до приміщення сторонніх осіб, неповідомленні черговому роти про надзв. події тощо.

Необхідною умовою притягнення особи до крим. відповідальності за ст. 418, 419, 420 чи 421 КК є настання тяжких наслідків, обумовлених порушенням правил несення тієї чи ін. служби або патрулювання. При цьому слід мати на увазі, що поняття тяжких наслідків у всіх цих статтях є суто оціночним, а тому встановлюється правоохор. органами та судом з урахуванням усіх обставин вчиненого діяння та суспільно небезпеч. наслідків, що настали. Зміст цих наслідків може суттєво відрізнитися залежно від того, про порушення яких саме правил несення служби йдеться.

Так, тяжкими наслідками, для запобігання яким призначено варту (ст. 418 КК), є випадки викрадення військ. майна з об'єктів, що охороняються, його знищення, пошкодження із заподіянням матеріальної шкоди у великих розмірах, втрата Бойового Прапора, втеча з гауптвахти заарештованого або із дисциплінарного батальйону особи, яка відбуває покарання, зрив бойового завдання, що виконує військ. частина (підрозділ, корабель) тощо. Для кваліфікації діяння за ст. 418 КК треба встановити, що наслідки, які настали, є такими, відвернення яких становило обов'язок особи зі складу варту (вахти), а не обов'язок варту (вахти) у цілому.

Тяжкими наслідками, для запобігання яким призначено патруль (ст. 418 КК), можуть бути визнані грубе порушення порядку серед військовослужбовців у громад. місці, якому, на порушення своїх обов'язків, не запобіг склад патруля, заподіяння потерпілому тяжкого тілесного ушкодження унаслідок порушення правил застосування патрульним зброї тощо.

До тяжких наслідків від порушення правил несення прикордон. служби (ст. 419 КК) належать вторгнення на тер. України озброєного формування; вчинення ворожих дій іноз. судном щодо укр. узбережжя, укр. підводних чи надводних об'єктів; напад на прикордон. заставу, дип. представництво чи конс. установу України в іноз. д-ві; провезення партії зброї чи ін. предметів контрабанди поза пунктами прикордон. контролю; загибель людини, заподіяння їй тяжкого тілесного ушкодження, якщо це не спричинено умовами необхідної оборони, уявної оборони, затримання особи, що вчинила злочин, або крайньої необхідності; знищення чи пошкодження інженерних споруд, ін. важливих об'єктів держ. власності тощо.

Тяжкими наслідками порушення правил бойового чергування (бойової служби) (ст. 420 КК) визнаються серйозні наслідки для держ. безпеки України, запобігання яким є призначенням бойового чергування (бойової служби). Це, зокрема: невідбиття ударів засобів повітряного нападу по важливих держ. об'єктах, безпосереднє прикриття яких здійснюється черговими силами; неприпинення порушення держ. кордону України військ. повітряним судном ін. д-ви; непримушення до посадки захоп-

леного (викраденого) повітряного судна України; незабезпечення виконання покладених на ЗС України завдань щодо відсічі можливій збройній агресії проти України; незабезпечення недоторканості повітряного простору та підводного простору в межах терит. моря України; виведення з ладу бойової техніки, що унеможливило чи значно ускладнило подальше виконання частиною чи підрозділом бойових завдань.

За ст. 421 КК кваліфікується порушення статутних правил внутр. служби, яке спричинило такі тяжкі наслідки, запобігання яким входило в обов'язок даної особи зі складу добового наряду частини. Виходячи із конкр. обов'язків тих чи ін. осіб добового наряду, тяжкими наслідками можуть бути визнані, напр.: для чергового частини – втрата пістолетів офіцерів частини; для чергового КПП чи його помічника – вивезення через КПП викраденого цінного військ. майна; для чергового роти – втрата зброї, боеприпасів, цінного майна роти; для чергового їдальні – отруєння військовослужбовців унаслідок вживання в їжу неперевічених ним продуктів.

Суб'єктом цих злочинів є військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження ним відповід. зборів, який на момент вчинення злочину має специф. статус.

Так, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 418 КК, у першій його формі є військовослужбовець або військовозобов'язаний під час проходження відповід. зборів, в установленому порядку призначений: а) нач. варті, вартовим, чатовим, розвідним, помічником нач. варті, помічником нач. варті з тех. засобів охорони або оператором з тех. за-

собів охорони, помічником нач. варті із служби вартових собак, вожатим вартових собак, водієм трансп. засобу; б) у варті при гауптвахті – вивідним чи конвойним; в) у варті з охорони штабу (пункту управління) від бригади і вище, а також із охорони установи – вартовим КПП; г) на військ. кораблі – вахтовим офіцером, командиром вахтового посту, озброєним вахтовим біля трапу (сходень), командиром рятувальної шлюпки, вахтовим на шлюпці, вахтовим на кінцях, розсильним. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 418 КК, у другій формі може бути військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів) – нач. патруля або патрульний. Суб'єктом злочину, описаного у ст. 419 КК, є військовослужбовець, який належить до складу наряду з охорони держ. кордону України. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 420 КК, є військовослужбовець (військовозобов'язаний під час проходження зборів), який належить до складу чергових сил бойового чергування, тобто до бойової обслуги, чергової зміни пункту управління, сил і засобів бойового забезпечення та обслуговування. Суб'єктом злочину, описаного у ст. 421 КК, можуть бути військовослужбовці (військовозобов'язані під час проходження зборів), які належать до добового наряду частини (крім варті, вахти і бойового чергування).

Для правильної кваліфікації зазначених злочинів значення має точне визначення моменту, коли особа набула відповід. статусу, та моменту, коли така особа цей статус втратила (йдеться про початкові та кінцеві моменти несення вартової (вахтової) служби, патрулюван-

ня, перебування на посту, у складі наряду з охорони держ. кордону України, чергових сил бойового чергування або добового наряду відповід. підрозділу).

Усі ці злочини можуть бути вчинені як умисно, так і необережно. Форма вини та її вид (у контексті псих. ставлення винного до вчиненого діяння) не впливають на кваліфікацію вчиненого, але повинні бути враховані судом при індивідуалізації крим. відповідальності та покарання.

Єдиною кваліфікуючою ознакою всіх злочинів є їх вчинення в умовах особл. періоду (крім воєн. стану), а особливо кваліфікуючою – в умовах воєн. стану або в бойовій обстановці.

Лит.: Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін. Х., 2011.

Д. О. Калмиков, М. І. Хавронюк.

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПОРЯДКУ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ НА ПОЛІ БОЮ І В РАЙОНІ ВОЄННИХ ДІЙ – група злочинів проти встановленого порядку проходження військ. служби (військ. злочинів), які характеризуються спільною ознакою винятковості чи екстремальності обстановки (ситуації) вчинення діяння або місця і часу його вчинення (ст. 427–432 КК): 4 із цих злочинів можуть бути вчинені виключно у воєн. час або в бойовій обстановці (ст. 427, 429, 430, 432 КК), один вчинюється, як правило, у воєн. або післявоєн. час (ст. 431 КК) і ще один може бути вчинений в умовах особл. періоду, у воєн. час або в бойовій обстановці, у зв'язку з чим його небезпечність значно зростає (ст. 428 КК).